



ПОСТ- МОДЕРНИСТІК ТЕАТР ЖӘНЕ БҮГІНГІ АКТЕРЛІК ӨНЕРДІҢ ЖАҢА СИПАТЫ

МРНТИ 02.61.45

Болдыков Ж.Б. ¹

¹ Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
(Алматы, Қазақстан)

ПОСТМОДЕРНИСТІК ТЕАТР ЖӘНЕ БҮГІНГІ АКТЕРЛІК ӨНЕРДІҢ ЖАҢА СИПАТЫ

Аңдатпа

Мақалада актерлік өнердің жаңаша сипаты жаһандану үдерісінің театр өнеріне енгізген өзгерістері тұрғысынан қарастырылады. Автор инновциялық технологиялардың, жаңа драматургиялық тілдің актерлік өнердің дамуына әсерін теориялық тұрғыда талдауға тырысқан. Жаңа театрлық формада қойылған спектакльдердегі актерлік шеберлік ерекшелігіне сарапамалар жасайды. «Постдрама» туғызған жаңа театрлық ситуациялар, оның көркем-айқындылық құралдары мен мультимедиялық технологиялардың кеңінен пайдаланылуы, спектакльдің көркем идеясындағы компоненттері мәдени-философиялық пайымдаулардан өткізіледі.

Трек сөздер: әлемдік және қазақ театры, актерлік өнер, драматургия, постдрама.

Кіріспе

Бүгінде Қазақстан экономикасы дамыған, өзге елдермен терезі тең іргелі мемлекетке айналды. Тәуелсіздіктің дүбірлі мерейтойын атап өтіп, оң-солымызды бағдарлап, болашаққа барар жолымыздағы нақты шараларымызды бағамдап отырмыз. Мемлекетіміз киелі өнерді назарынан тыс қалдырмай, экономикалық қана емес, сонымен қатар интеллектуалдық жаңғыруды да қолға алып, әлемдік бәсекеге қабілетті

мәдени ментальділікті қалыптастыру үшін ең бірінші ұлт дарындарының, өнер майталмандарының шығармашылығына дем беруде.

Мәдениетіміздің сүйекті саласы – театр өнері жыл санап жаңа ізденістермен серпіліп, іргелі спектакльдерімен қоғам өмірінде маңызды роль атқарып отыр.

Ғылыми парадигманың күрделенуі белгілі бір құбылыстарды танып-зерттеуде, соның ішінде, адам тіршілігінің

кішірейтілген моделі іспетті театрдағы шығармашылық өзгерістердің сипатын анықтауда жаңа теориялық тіл мен негіздемелер қажеттігін алға тартуда. Сондықтан қазіргі қазақ театртану ғылымының негізгі міндеті – әлем театрының даму контекстіндегі ұлттық сахна мәдениетінің бет алысын саралап, өзгеше сипатын пайымдау деп білеміз.

Әдістер

Зерттеу әдістемесіне театрдағы көркемдік үдерісті нақты танып білу үшін инновациялық технологиялар мен жаңа драматургиялық тілдің актерлік өнердің дамуына әсер ету жолдарын пайымдауға тарихи-теориялық, салыстырмалы талдау, көркемдік бағыттарды жіктеу тәсілдерді таңдалды. Жаңа театрлық формада қойылған спектакльдердің бағытын анықтауға мәдени-философиялық талдау жасалынса, актерлік шеберліктің ерекшелігіне кәсіби тұрғыдан сарапатамалар жүргізіледі.

Қазақ театры жас, бірақ бір ғасырға жетпейтін уақытта ол айрықша спектакльдерімен тарихи сананы қалыптастыруға өлшеусіз еңбек сіңірді. Театр тірі ағза болғандықтан, ол бір орында тежеліп тұрмауы қажет. Әсіресе, бодандық қамытынан босап, тәуелсіздіктің еркін ұрпағына рухани бағыт сілтеуде олардың өресіне сай ой қозғау маңызды. Заман талабына сай қойылым түзу үдерісі отандық сахна өнерінде біртіндеп жүзеге асуда. Алайда олардың көркемдік деңгейі, таным-түсінігі жайында талдау-саралау, ғылыми тұрғыда топшылау әлі де өз дәрежесіне атқарылған жоқ.

Қазақ театры – әлемдік сахна өнерінің ажырамас бөлігі. Осы тұрғыдан келгенде, дүниежүзілік театр үдерісін назарда ұстаудың маңызы зор.

Қазақстан күллі әлемге терезесін айқара ашқанда, сахна өнерінің де заман ыңғайына қарай жаңа пішінге ие болуы заңдылық.

Бүгінгі әлемдік театрлық үдерісте постмодернистік (яғни модерннен кейінгі деген мағынада) бағыт еркін таралуда. «Надо отдать должное театральному постмодернизму, так как он определенно способствовал развитию того, что мы сегодня называем постдраматическим или невербальным театром (идеальный жанр в системе глобализации театрального искусства)» [1]. Осылайша, жаһанданудың театрдағы көрінісі ретінде қабылданған, ХХ ғасырдың жетпісінші жылдарының аяғынан бастап бүгінгі кезеңдегі театр өндірісінің өнімдерін «постдрамалық театр» деп атауды неміс театртанушысы Х.-Т. Леман ұсынған болатын. Оның «Постдраматикалық театр» деп аталатын кітабында соңғы жылдары пайда болған сахналық туындыларды түсінудің жолдары қарастырылған [2]. Постдрамалық театрдың негізі сан алуан, шекарасы жоқ. Мұнда перформанстық пішіндерден бастап, музыкалық және пантомималық, заманауи би мен тәндік театрдың, қуыршақ және цирктік театрдың элементтері еркін қолданылады. Жаңа мультимедиялық технологияларды кеңінен пайдаланып, спектакльдің көркем идеясын айшықтай түсуге барлық компоненттерді тиімді үндестіреді.

Нәтижелер

Қазіргі таңдағы Батыс Еуропа және Ресей мемлекеттерінің бірқатар көрнекті режиссерлерінің көркем-эстетикалық ізденістері таңқалдырады. Бұл суреткерлердің авторлық қойылымдары өмірді пайымдаудағы астарлы-метафоралық шындықтарымен толғандырады. Олардың қайсыбір

туындылары «классикалық мәтіндерге көпшілік-мәдени жанрлардың призмасы арқылы қарағандай» [3, б. 7] әсер ететін тұстары бар.

Дәстүрлі қойылымдардан өзгешеленетін жаңа пошымдағы қойылымдарда өнер көрсету актерлерден соны ізденістерді талап ететіні сөзсіз. Әсіресе, рольдің диалектикалық даму үстінде көрсетпейтін соңғы жылдардағы постмодернистік театрдың элементтері қолданылатын қойылымдардағы актерлік партитурасы интеллектуалдық даярлықты талап етеді. Қазақстандық режиссерлер Н.Жақыпбайдың «Меккеге қарай ұзақ жол», Р.Жаныамановтың «Байы бар, басы бос», Б.Абдрахмановтың «Ылдиға қарай жол», Б.Абдураззаковтың «Однокласники. Уроки жизни» спектакльдеріндегі сахна сардарларының ойынын тәтпіштей қарастырсақ, бұл қойылымдардағы орындаушылық өнердің негізгі дені қойылымның атмосферасын жеткізу, сюжетті емес, қоршаған ортаның әсерін көрсету, сонымен қатар, былапыт (боқауыз) сөздерді қымсынбастан айта салу, кейіпкер мінезіндегі дәрежелікті, бұрындары сахналық мәдениетсіздік саналып, тыйым салынған қайсыбір актерлік техниканың емін-еркін қолдану, т.б. «ой астарын», «екінші планды» ойнату, т.б. барлығы алдыңғы орынға шыққанын айта кету керек.

Мысалы, Солтүстік Қазақстан облыстық С.Мұқанов атындағы қазақ музыкалық-драма театрында 2011 жылы жарыққа шыққан Олег Богаевтың «Ылдиға қарай жол» спектаклі де заманауи аударма пьеса негізінде қойылған. Режиссері – Болат Абдрахманов. Қойылым Ресей Федерациясының Екатеринбург қаласында өткен «Коляда-Plays – 2011»

Халықаралық театр фестивалінің арнайы сыйлығын иеленген. Сонымен қатар, республикалық және аймақтық театр фестивальдерінде де жүлделі орындар алғаны мәлім.

«Режиссер Болат Абдрахманов осы қойылымы арқылы қазақ еліне жаңа театрлық тілді әкелгенін ерекше атап өтуге тұрарлық. Дәстүрлі спектакльдерді көріп әдеттенген көрерменге мұндай ойлы шығармалардың күшті әсер қалдыратындығына сенімдіміз» [4, 37 б.] – деген кәсіби ойлар баспасөз беттерінде басылды.

Осылайша жоғары бағаланған спектакльдің көркемдік құндылығы мен ондағы актерлік шеберлік жайында сөз қозғаудың да сәті бар. «Жаңа драма» бағытының өкілі Олег Богаевтың есімі посткеңестік кеңістікте кеңінен танымал. Ол өзі өмір сүріп жатқан қоғамның көлеңкелі тұстарын шығармаларында ашып көрсетуге тырысады. О.Богаевтың қаламынан туған «Down way. Ылдиға қарай жол», «Вишневый ад», «Русская народная почта», «Страшный суп», «Сансара» сынды пьесаларынан әлемде болып жатқан ең маңызды мәселелерге арналып, өзектілігімен елең еткізеді.

Түсінікті болу үшін аз-маз фабулаға тоқсалсақ. Түн. Нәсер. Елсіз жердегі асфальт! Жол бойындағы бір түнгі оқиға. Осы қара асфальт үстіндегі бір адамды қайталау ретімен бір емес, тіпті одан да көп машина қағып, басып, таптап өтеді. Көліктегі кейіпкерлер қазіргі қоғамдағы күнделікті кездесетін әлеуметтік таптағы жандар, бізге етене жақын, тіпті танымал. Енді олардың алдындағы ең маңызды мәселе: жапа шеккен адамға жәрдем беру немесе адамдық, ар-ұят ожданды сырып қойып оқиға орнынан тайып тұру. Осылайша, біз қылмысты оқиғаның куәсі болып, күтпеген финалға жетеміз.

Ең басты түсініп алатын жайт мұндағы кейіпкерлер диалектикалық даму үстінде көрінбейді. Нақты фактының, яғни қылмыс жасаған олардың осы тығырықтан шығудағы іс-әрекеттері ғана көрсетіледі. Сол арқылы көрермен мұндай жағдайға түскен таныстарының (немесе кез-келген адамның, тіпті өздерінің десе де болады) қимыл-қарекетін тануға мүмкіндік алады.

Дискуссия

Абсурдтық театр эстетикасына жақын жазылған бұл пьесаның стилистикасы театрлық шарттылыққа құрылуы актерлерден қысқа ғана уақыттың ішінде өз бейнелерін толыққанды, әрі түсінікті етіп жеткізуге итермеледі. Сонымен қатар, бұл пьеса актерлерге мол импровизацияға мүмкіндік бергенін атап айтуымыз қажет.

Қара асфальт жолдағы адамды ең алғашқы болып, той-томалаққа асығып бара жатқан ерлі-зайыптылар (актерлер Б.Байғалиева мен Н.Сәрсебаев) байқайды. Онсыз да ушығып тұрған отбасылық кикілжің дәл осы жәйттен кейін, тіпті шарықтап, әйелі мен күйеуі арасында бітіспес майданға айналды. Жанұялық қарым-қатынастың қырсырын қос актерде өз түсінік пайымдары жеткенше ашып көрсетте алды.

Келесі көріністерде сол адамды милиционерлер тауып алады. Қылмыскерлерді ұстап, отандастарының тыныш ұйқысын қамтамасыз етеді деп үміт артып отырған құқық қорғаушыларымыздың құйтырқы әрекетін актерлер Н.Сәрсебаев пен М.Құсайынов қызықты етіп алып шыққан. Құдды бір телесюжет көріп отырғандай әсер қалдырады. Актерлер өз кейіпкерлерінің психологиялық жағдайын, шарасыздықтан неге де даяр тұрғандықтарын еш бүкпесіз жеткізеді.

Дәл осы көріністе қиындықпен бетпе-бет келген жандардың әлсіздігі, сатқындығы ашып көрсетілді. Әрине, бұл ең бірінші қос актердің тамаша дуэтi арқылы көрерменге жеттi деуге болады.

Қойылымның келесі сахнасында сол қара асфальтта тағдырдың айдауымен адам қағып кеткен дін қызметкерлерінің іс-әрекеттері көрсетіледі. М.Испанов (молда) пен Н.Сәрсебаев (шіркеу қызметкері) ретінде сипатталған Құдай адамдарының бейнесін екі актер карикатуралық бағытта шешіп, әзіл-қалжыңды араластыра отырып, көп келеңсіздіктің бетін ашады. М.Испанов өз кейіпкерінің дауыс интонациясын өте орынды тапқан. Құран оқып тұрғандай қайсыбір сөздерді созып сөйлеуі рольді толықтырған деталь. Қолындағы моншақтарында (тасбих) әсем қимылмен қозғап, өзінің актерлік байқампаздығын танытты.

Спектакльде бір актер бірнеше рольді орындауға тура келгендігі түсінікті. Н.Сәрсебаев, М.Айтмуханбетова, М.Құсайынов, т.б. бірнеше кейіпкерді ойнап, әр көріністе әр қырынан танылды.

Медбике, Кемпір, т.б. рольдерді кемеліне келтіре ойнаған актриса М.Айтмуханбетова әр бейнеге өзгешелікпен келген. Бірде оны адуынды, «аузынан ақ ит кіріп, көк ит шыққан» долы Медбике ретінде қабылдасақ, сәлден кейін зағип кемпір ролінде оған шын жанымыз ашып отырады. Қысқа ғана спектакльде сан құбылған актриса шеберлігі талас тудырмайды.

Қорытынды

Жаңа театрлық стилистиканы қалыптастыруда ізденістерге тыныс берген көптеген пьесалар бүгінгі қазақ театрында ерекше роль атқаруда.

Солардың бірі ерекше бедерлі із түсіретін О.Богаевтың да пьесасы көрерменнің көңілінен шықты. Ал актерлер жеке даралық болмысын көрсетудегі мүмкіндіктерін жаңа қырынан танытуға қол жеткізді. Орындаушылық, режиссерлік тың шешімдерден туған бұл спектакль қазақ сахнасына жаңа леп әкелгені сөзсіз.

Актерлерге жаңаша ойнаудың, сахналық декорацияның құрсауында қалмай өзбетінше көркем мәтін мен заманауи үрдістерді мәдени-философиялық тұрғыдан пайымдауда жаңа да жасампаз өнерді туғызуы қажет. Жасанды зерде қалыптастырып келе жатқан ойлау жүйесінің жаңа талаптарымен өнердің көркем санасымен тайталасқа түсетіндей жағдайдағы бәсекелестік қазақ сахнагерлерінің ой сараптауы мен

күрделі жаһандық үрдістерді пайымдау арқылы шыңдалатындығы шындық. Себебі, қазақ сахна өнері әлемдік театр айналымындағы күрделі процестерді бағамдау және реттеу жүйесіндегі театрлардың бір тармағы іспетті өз қызметін атқаруда. Актер мен шығармашылық ұжым өзіндік кескін-келбеті, өз «мені» бар, басқаларды қайталамайтын даралық болмыс ерекшелігіне қол жеткізуде қарама-қайшылықты да күрделі ізденістерге толы күй кешетіндігін айтқанымыз жөн. Сондықтан, отандық сахнагерлердің алдында еңселі міндеттер тұрғаны сөзсіз. Оны еңсеруге жинақталған тәжірибе мен ғылыми негізделген теорияның да көмекке келері анық. Табиғатынан талантты қазақ актерлері бұл белестерді де бағындыратынына сеніміміз мол.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 Чхартишвили Л. Театр в глобализованном мире. // «Бағыбек Құндақбайұлы және бүгінгі театрлық үдеріс» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы, 2016. – 134 б.
- 2 Леман Х.-Т. Постдраматический театр. – М.: ABCdesign, 2013. – 312 с.
- 3 Давыдова М. Тяжелые времена для легкого жанра // Театр. – 2014. – № 15. – С. 6-21.
- 4 Жақсылықова М. Орта Азия театрлары фестивалінен кейінгі ой. Театр.kz. Республикалық-театртанымдық журналы, 2011, №04. – Б. 37 – 42.

Болдыков Ж.Б.

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова,
(Алматы, Казахстан)*

ПОСТМОДЕРНИСТИЧЕСКИЙ ТЕАТР И НОВЫЕ ВЕЯНИЯ В АКТЕРСКОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация

В статье рассматривается влияние мировых глобализационных процессов на развитие сценического искусства, и особенно на актерское искусство. Предпринята попытка дать теоретическое обоснование воздействия инновационных технологий и нового драматургического языка на развитие исполнительского искусства. Анализируются особенности искусства перевоплощения в спектаклях, поставленных в новой театральной форме. Новые ситуации вызванные в современном театре «постдрамой», ее средства выразительности и новые мультимедийные технологии, составляющие художественные идеи спектакля, подвергаются культурно-философскому осмыслению.

Ключевые слова: мировое и казахское театральное искусство, актерское искусство, драматургия, постдрама.

Boldykov Zh.B.

*T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

POSTMODERN THEATRE AND THE NEW CHARACTERISTICS OF ACTING ART

Abstract

The article comprehensively studies the influence of development of contemporary science and culture on the theatre art, including acting art. An attempt is made to give a theoretical substantiation of the impact of innovative technologies and new drama language on the development of performing art. The peculiarities of the art of dramatic identification in the performances staged in a new way are analyzed. A new situation caused in the modern theater by “post-drama”, its means of expressiveness and new multimedia technologies making up the artistic ideas of the play which considered to cultural and philosophical insight.

Key words: the world and Kazakh theatrical art, acting, drama, ‘post-drama.’

Сведение об авторе: Болдықов Ж.Б. - «Театр тарихы мен теориясы» кафедрасының докторанты, Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер академиясы. Алматы, Қазақстан.
e-mail: teatr_doc@mail.ru

Автор туралы мәлімет: Болдықов Ж.Б. докторант кафедрасы «История и теория театра», Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова. Алматы, Казахстан.
e-mail: teatr_doc@mail.ru

Author’s data: Boldykov Zh.B. – PhD student of the ‘History and Theory of Theatre’ Department.
T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts (Almaty, Kazakhstan)
e-mail: teatr_doc@mail.ru